

Pekiştirilmiş / Pekiştirmeli Özne Üzerine

On Intensive Subject

Turgut BAYDAR*

ÖZET

Türkiye Türkçesi gramerlerinde ve gramer terimleri sözlüklerinde özne ve türleri hakkında bilgiler verilmektedir. Öznenin tanımı, mahiyeti konusunda kısmen birleşen araştırmacılar, özne türleri üzerinde bugüne kadar herhangi bir birlik gösterememişlerdir.

Eldeki mevcut çalışmaların bazılarında özne türlerine ve bunlardan biri olarak da pekiştirilmiş / pekiştirmeli özneye yer verilmiştir. Araştırmacılar hangi yapıların pekiştirmeli özne oluşturduğu konusunda tam bir mutabakat sağlayamamışlar; fakat çalışmalarında bu tür öznenen bahsetmişlerdir.

Biz, eldeki yazıda Türkçede böyle bir özne türü var mıdır? Hangi durumlarda pekiştirilmiş / pekiştirmeli özneler oluşmaktadır? gibi sorular ışığında konuyu tartışacak; ardından da vardığımız sonuçları dikkatlere sunacağız.

ANAHTAR KELİMELER

söz dizimi, özne, özne türleri, pekiştirilmiş / pekiştirmeli özne.

ABSTRACT

In Turkish grammar books and glossaries of grammatical terms is given information about subject and its kinds. The researchers, who partly agree on the definition and character of subject, haven't agreed on the kinds of subject by this time.

In some current studies, subject kinds and –as one of them– intensive subject are included. The researchers haven't been able to come to a mutual agreement on which structures form an intensive subject; but they have mentioned about this kind of subject in their studies.

In this paper, we will discuss the subject in the light of some questions such as 'Is there such kind of subject in Turkish? In which situations are intensive subjects formed?'; and then we will share the conclusions.

KEY WORDS

syntax, subject, kinds of subject, intensive object.

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, turgutbaydar@windowslive.com



Giriş

Özne ve türleri hakkında öteden beri çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Söz konusu çalışmalarda en dikkat çekici husus öznenin tanımı, mahiyeti konusunda kısmen birleşen araştırmacıların, özne türleri üzerinde bugüne kadar herhangi bir birlik gösterememeleridir.¹

Araştırmacıların çalışmalarında ifade ettikleri özne türleri birbirinden farklıdır. Bazı araştırmacılar bir özne türü olarak pekiştirilmiş / pekiştirmeli öznenin bahsetmişlerdir. Biz, bu çalışmada pekiştirilmiş / pekiştirmeli özne üzerinde duracağız. Konuyu sadece bir özne türü boyutunda değil; aynı zamanda dönüşlü zamir açısından da ele alacağız.

1. Araştırmacıların Pekiştirilmiş / Pekiştirmeli Özne Hakkındaki Görüşleri ve Bu Konuda Verdikleri Örnekler

Söz dizimindeki diğer pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da araştırmacılar farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu farklılık sadece terim vb. de değildir. Verilen örnekler ve yapılan yorumlar incelendiğinde konuyu anlama, yorumlama bakımından da araştırmacıların görüşlerinde farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumu, araştırmacıların yaptıkları tanımlardan ve verdikleri örneklerden hareketle daha somut olarak şu şekilde ortaya koyabiliriz.

Hatiboğlu *Türkçenin Söz Diziminde* bu özne türü hakkında şunları söylemiştir: *Çekimli eylemin belirttiği öznenin kişi adıyla birlikte bağlaçla veya özlük adıyla pekiştirilmesine, pekiştirmeli özne denir: "Ben kendim kendi gücümü bilmezdim", "Sen kendi çalışmalarını belli bir amaca yöneltmelisin", "Siz kendiniz geldiniz", "O kendi bu durumu sağladı", "Onlar, kendi sorunlarını kendileri çözerler"* (Hatiboğlu 1972: 118).

Hatiboğlu'nun verdiği *Sen kendi çalışmalarını belli bir amaca yöneltmelisin* örneğindeki *kendi* zamiri *sen* öznesinin pekiştiricisi olarak değil, *çalışmaları* tamlanının tamlayıcısı olarak kullanılmıştır. Yani *sen* öznesiyle pekiştirme anlamında bir ilişkisi yoktur. *Siz kendiniz geldiniz.* ve *Onlar, kendi sorunlarını kendileri çözerler* cümlelerindeki pekiştirici olarak verilen *kendiniz* ve *kendileri* zamirlerinin geçtikleri cümlelerde kullanılma amacı, özneyi pekiştirmek değil; fiilin nasıl

¹ Bu konuda bk. Turgut Baydar (2008), "Özne Türleri Üzerine", *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri CD'si*, 20-25 Ekim, Ankara: TDK Yay., s.713-728

/ ne şekilde yapıldığını ifade etmek olduğu son derece açıktır. Hatiboğlu'nun verdiği son örnekte geçen *kendi* zamirinin de yine birinci örnekte olduğu gibi bir tamlamanın tamlayan unsuru olarak kullanıldığı ortadadır: *kendi sorunları*. Oysa Hatiboğlu bu özne türünü *Çekimli eylemin belirttiği öznenin kişi adıyla birlikte bağlaçla veya özlük adıyla pekiştirilmesine, pekiştirmeli özne denir* (Hatiboğlu 1972: 118) şeklinde tarif etmişti.

Dizdaroğlu *Tümcebilgisi* isimli çalışmasında *Kişi adlı ya da bağlaçla berkitilmiş özneye pekiştirilmiş özne denir* şeklinde pekiştirilmiş / pekiştirmeli özneyi tanımlamış ve *O kendi bu durumu sağladı. Oraya ben kendim gittim* örneklerini vermiştir (Dizdaroğlu 1976: 44-45). Dizdaroğlu'nun verdiği örneklerdeki dönüşlülük zamirlerinin zarf olduğu da ortadadır.

Korkmaz *Gramer Terimleri Sözlüğünün Pekiştirilmiş Özne* maddesinde bu özne türünü *Dönüşlülük zamirleriyle pekiştirilmiş özne* diye tanımlamış, ardından da *Babur'un kendi hem yazar, hem tenkit eder. Epeyce... Ben kendim, talih yardım etmeseydi çoktan giderdim. Eşyalarımı sen kendin götürmelisin. Gelip gelmeyeceğinizi kendiniz bildiriniz. Ben kendim mahdut, fani bir insanım* örneklerini sıralamıştır (Korkmaz 2003a: 174).

Yukarıda da görüldüğü gibi Korkmaz *Gelip gelmeyeceğinizi kendiniz bildiriniz. Epeyce... Ben kendim, talih yardım etmeseydi çoktan giderdim vb.* örneklerini vermiştir. Korkmaz'dan verdiğimiz birinci örnekte *kendiniz* zamirinin -pekiştirecekse- pekiştireceği kelime cümle içinde geçmemektedir. Dolayısıyla bu örneğin araştırmacının ifade ettiği pekiştirilmiş özne tanımına uymadığı kanaatindeyim. Korkmaz'ın ikinci örneğinde ise özneyi pekiştiriyormuş gibi görünen *kendim* zamiri aynen birinci cümlede olduğu gibi geçtiği cümlenin öznesi değil, zarfıdır. Çünkü her iki örnek cümledeki *kendiniz* ve *kendim* zamirleri cümlenin özneleri değil, zarflarıdır. Hâlbuki Korkmaz bu özne türüne *Dönüşlülük zamirleriyle pekiştirilmiş özne* diyordu (Korkmaz 2003a: 174). Ortada pekiştirilen bir özne yok; cümlenin fiilinin nasıl / ne şekilde yapıldığını gösteren bir unsur var.

Koç, *Pekiştirmeli Özne* terimiyle karşıladığı bu özne türü hakkında *Özne, sözün etkisini artırmak için, kendi adıyla birlikte kullanılabilir. Bu biçimde kullanılan öznelere de pekiştirmeli özne denir* demiş ve aşağıdaki örnekleri vermiştir:

Bunu sen kendin istedin. Siz kendiniz söylediniz. Sen kendin bu sonucu hazırladın. Sorunlarımızı siz kendiniz çözeceksiniz. Bu sonucu biz kendimiz hazırladık. Bunu ona ben kendim söyleyeceğim (Koç 1990: 375).

Koç'un verdiği örnekleri incelersek, aynı durumla karşılaşırız. Şöyle ki; *Sorunlarınızı siz kendiniz çözeceksiniz. Bu sonucu biz kendimiz hazırladık. Bunu ona ben kendim söyleyeceğim* bu örneklerden de anlaşılacağı üzere bu cümlelerde geçen *kendiniz, kendimiz* ve *kendim* zamirleri geçtikleri cümlelerde özne değil, zarf olarak görev yapmaktadırlar. Bunları açacak olursak *Sorunlarınızı siz kendiniz çözeceksiniz* cümlesinin yüklemine sorulan *Sorunlarınızı siz nasıl çözeceksiniz?* sorusunun cevabı *kendiniz* zamiridir. Yine *Bu sonucu biz kendimiz hazırladık.* cümlesinin yüklemine sorulan *Bu sonucu nasıl hazırladık?* sorusunun cevabı *kendimiz* zamiridir. Diğer cümlede de yukarıdan beri verdiğimiz örnek cümlelerde de durum aynıdır. Bu yüzden de bu unsurları özne olarak değil; zarf olarak değerlendirmemiz gerekmektedir.

Dizdaroğlu (Dizdaroğlu 1976: 44) ve Koç'un (Koç 1990: 375) yaptığı tanımlar da Hatiboğlu ve Korkmaz'ın yaptıklarıyla hemen hemen aynıdır.

Delice ise *Yüklemi çekimli fiillerden oluşan fiil cümlelerinde fiildeki şahıs kavramı özneyi temsil etmektedir. Bu tür şahıs eklerinden oluşan özneler ayrıca zamirle pekiştirilebilir. "Ben bugün okula gitmeyeceğim."* gibi. *Çekimli fiillerin yüklem olduğu cümlelerde zamirler pekiştirmeli özne olarak değerlendirilebilir* (Delice 2003: 139) demektedir. Delice; yaptığı tanımdan da açıkça anlaşıldığı gibi, diğer araştırmacılardan bambaşka bir şey söylemektedir. Zaten bu çelişkili örnekler ve birbirinden farklı ifadeler dikkatle incelenince konunun ne denli farklı yorumlandığı ortaya çıkmaktadır.

Pekiştirilmiş / Pekiştirmeli özne, çok temkinli yaklaşılması gereken bir konudur. Çünkü *kendi* zamiri bazı kullanımlarda özneyi pekiştiriyormuş gibi görünürken bazı kullanımlarda fiilin anlamını tamamlayan bir unsurmuş gibi görev yapabiliyor. Bu konuya daha önce de bir çekince konulmuştu.² *Kendi* zamiri diğer pekiştirici kelimelerden biraz farklıdır. Şöyle ki *Ben de kazandım, Ben bile kazandım, Ben dahi kazandım, Ben ki kazandım* ya da *Ali de kazandı, Ali bile kazandı, Ali dahi kazandı, Ali ki kazandı* cümlelerindeki pekiştiricilerden farklıdır. *Ben kendim kazandım / başardım.* cümlesi derin yapıda *Ben bu işi / sınavı kendi başıma, kimseden yardım almadan / çalışarak başardım / kazandım* demektir. Bu durum da, dönüşlülük zahirinin geçtiği cümlede zarf olarak görev yaptığını göstermektedir. *Ben kendim / yürüyerek / koşarak / babamla / otobüsle vb. geldim.* cümlesinde de ken-

² bk. Ayşe İlker (1995), *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı* (22-23 Ekim 1993), Ankara: TDK Yay., s. 50-51; Leylâ Karahan (1999), *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: TDK Yay., s.388; Kemal Eraslan (1999), *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: TDK Yay., s. 390; Turgut Baydar (2008), "Özne Türleri Üzerine", VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri CD'si, 20-25 Ekim, Ankara: TDK Yay., s. 713-728

di kelimesi özneyi mi pekiştirmiştir; yoksa fiilin anlamını mı tamamlamıştır, yani fiilin yapılış şeklini / nasıl yapıldığını mı belirtmiştir? Burada sırf şekle bakmak yerine işlevi de dikkate almak gerektiğini düşünüyoruz. *Kendi* sözcüğü her kullanımda özneyi pekiştirmiyor gibi görünmektedir.

Buradaki asıl problemin isim cümleleri ile fiil cümlelerini aynı kefeye koymaktan kaynaklandığını düşünüyoruz. Elbette fiil cümlelerinde de pekiştirici olarak kullanılan dönüşlülük zamiri olabilir. Ancak inceleyebildiğimiz kadarıyla söz konusu zamir isim cümlelerinde pekiştirici, fiil cümlelerinde ise zarf işlevinde kullanılmaktadır. Korkmaz'ın verdiği *Ben kendim mahdut, fani bir insanım* (Korkmaz 2003a: 174) örneğindeki *kendim* zamiri özneyi pekiştirici bir işlevde kullanılmıştır. Yani bu örnekteki *kendim* zamirinin kullanılışı *Ben ki mahdut, fani bir insanım* cümlesindeki *ki* pekiştiricisinin kullanımından farklı değildir. *Ben kendim başarılıyım, Ben kendim Aksaraylıyım, Ben kendim zekiyim, Ben kendim çok zenginim, Ben kendim iyi bir insanım* örneklerindeki *kendim* kelimeleri ile *Ben kendim geldim, Ben kendim başardım, Ben kendim diktim, Ben kendim yaptım* cümlelerindeki *kendim* kelimeleri kesinlikle aynı işlevde değildir. *Kendim* sözcüğü, isim cümlelerinde öznenin pekiştiricisi olarak, diğerlerinde ise yüklem anlamını tamamlayan bir unsur olarak vazife görmektedir. *Ben kendim geldim, Ben kendim diktim* cümleleri *Ben yalnız geldim / Ben tek başıma geldim, Ben kimseden yardım almadan diktim / Ben tek başıma diktimden* farklı değildir.

Önemli bir husus da ayırıcı bir unsur olarak özellikle konuşma dilinde vurgunun rolüdür. Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi dönüşlülük zamirlerinin fiil cümlelerindeki kullanımında vurgu belirleyici olmaktadır. Bu durum da, söz konusu zamirlerin geçtikleri cümlelerde zarf olarak görev yaptıklarını desteklemektedir.

2. Araştırmacıların Dönüşlülük Zamirleri Hakkındaki Görüşleri ve Bu Konuda Verdikleri Örnekler

Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü'nün Dönüşlü Zamir* maddesinde konuyla ilgili olarak *Söz içinde yapılan işin yapana döndüğünü anlatan ve şahıs kavramını pekiştirerek belirten kendi zamiri. Bu zamir iyelik ekleri alarak bütün şahısları karşılar: Sen bu işi kendin başarmalısın. Bugüne kadar kendisinden herhangi bir haber alınmadı bilgilerini ve örneklerini vermiştir* (Korkmaz 2003a: 72). Korkmaz'ın verdiği örnekler dikkatli incelenirse görülecektir ki söz konusu cümlelerde yapılan iş, asla yapana yönelmemektedir. Şöyle ki; *Sen bu işi kendin başarmalısın* cümlesindeki özne yapılan işten etkilenen bir özne değildir. Çünkü cümlede öznenin yaptığı yüklem bildirdiği işten etkilenen unsur vardır. Bu nedenle de özne

yapılan işten etkilenmemektedir. *Bugüne kadar kendisinden herhangi bir haber alınmadı* cümlesinde de aynı durum söz konusudur. Çünkü *kendisinden* zamiri cümlede özne değildir. Yani cümlenin öznesi ile *kendisinden* zamirinin karşılaştığı şey / şahıs / unsur aynı değildir. Bu hâlde yapılan iş yapana yönelmemiştir.

Yine Korkmaz *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* isimli çalışmasında bu zamir türü ile ilgili *Dönüştürülme zamirleri, şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam taşıyan, onları anlamca katmerli kılan pekiştirilmiş bir tür şahıs zamirleridir. Bunlara dönüştürülme zamiri denmesinin sebebi, zamirin, yapılan işin yapana dönüşünü gösteren bir işlev yüklenmiş olmasındandır. Şahısların "aslını", "özünü" bildiren ve kendi sözüne iyelik eklerinin getirilmesiyle kurulan bu zamir; kendim, kendin, kendi, kendisi, kendimiz, kendiniz, kendileri biçimleriyle bütün şahısları temsil eder bilgilerini verir ve ardından şu örnekleri sıralar:*

Kendini çiftlik sahibinin avradı mı belliyor?

Bunu yapmaya kendinde kuvvet bulamadı.

Düzenli olarak her akşam rakı içerdi. Bazen öğleleri de içerdi. Uzun ve kendince süslü cümlelerle konuşurdu.

Ortalık derin bir huşû içindeymiş gibi sessizdi. Tamburî Cemil, kendinden geçmiş çalıyordu.

Kendileriyle bu konuda hiçbir anlaşma yapılmamıştı. (Korkmaz 2003b: 414-416). Yukarıda verilen örneklerde yapılan iş yapana yönelmemiştir. Son iki örnekte söz konusu zamirin zarf, ondan önceki örnekte sıfat göreviyle kullanıldığı ortadadır.

Korkmaz bu örneklerin ardından şu ilginç açıklamayı yapar ve örnekler verir: *Yalın durumları ile kullanılan dönüşlü zamirler, cümlede özneyi temsil ederler ve kişiler üzerinde **direnilerek** durulduğunu, bu işte başkalarının etkisi bulunmadığını belirten **pekiştirme** görevi yaparlar:*

Bu konuda ilgili makamla kendim görüşeceğim.

Bu işi kendin bitireceksin!

Niye aracı kullanıyorsunuz? Gelip kendiniz anlatsanız ya!

*Kitapları gelirken kendimiz getireceğiz vb. Bu cümlelerdeki dönüşlü zamir "**bizzat**" anlamındadır. Aynı zamanda cümlenin öznesi durumundaki *ben, sen, biz ve siz* zamirlerinin yerini almıştır. (Korkmaz 2003b: 416-418). *Bizzat* anlamındaki zamir nasıl oluyor da cümlenin öznesi görevindeki *ben, sen, biz ve siz* öznelerinin yerini alabiliyor? *Bizzat* kelimesi *Türkçe Sözlükte* de zarf olarak verilmiştir (*Türkçe Sözlük* 2005: 290). Ayrıca cümlelerde özne olarak verilen zamirlerin geçtikleri*

cümlelerde özne görevi üstlendikleri *kendi* zamirinden mi yoksa yüklemdeki şahıs eklerinden mi anlaşılmalıdır?

Konunun devamında Korkmaz, *Ad çekimi ekleriyle genişletilmiş olan dönüşlü zamirler, cümlenin öznenen ayrı bir ögesi olarak yine özneyi temsil ederler ve işlevleri özneye yönelir* dedikten sonra şu örnekleri vermiştir:

Ayşe depresyon sırasında kendisini dışarıya zor atmış.

Biz kendimize güvenerek bu işe giriştik.

İnsan kendi kendisinin doktoru olmalıdır.

Hakikaten Anglo-Saksonlar tasavvur edilemeyecek kadar güzel. Fakat işte Paris'in de kendisine göre bir havası var.

Onlar kendilerine karşı bir cephe açılmasından korkuyorlar. vb. (Korkmaz 2003b: 418-419). Aslında Korkmaz burada bizim söylemek istediğimiz şeyi söylüyor. Yani *kendi* zamirinin cümlede öznenen başka bir öge olduğunu. Bu zamirlerin aldığı iyelik eklerinden dolayı bir şahsı temsil ettiği doğrudur. Ancak *yapılan iş yapana yönelir* denmesi ilginçtir. Yukarıdan beri Korkmaz'ın verdiği örneklerde söz konusu zamir nesne görevinde de yer tamlayıcısı görevinde de zarf görevinde de herhangi bir tamlamanın unsuru olarak da kullanılmıştır. Bu kullanımlarda yapılan iş, yapana yönelmemektedir.

Son olarak da Korkmaz *Kendi sözünün arka arkaya tekrarı ve ikinci kendi sözüne iyelik ve yönelme durumu eklerinin getirilmesi ile de kendi kendime, kendi kendine, kendi kendimize ve kendi kendilerine gibi pekiştirilmiş dönüşlülük gösteren zarflar oluşturulmuştur:*

Gözüm arkada, Anadolu'nun gurbet akşamı kompartımanımı kararttıkça kendi kendime başka bir soruyordum:

-Acaba İstanbul'a girecekler mi?

Oda kapısı yine kendi kendine açılıyordu. vb. (Korkmaz 2003b: 419) bilgisini vermiştir.

Banguoğlu *Türkçenin Gramerinde Dönüşlü Zamirler* terimiyle karşıladığı bu zamirler hakkında *Yapılan işin yapana döndüğünü gösteren veya söz içinde öncülü kişiyi daha ziyade belirtmeye yarayan zamirlere dönüşlü zamirler diyoruz* ifadesinden sonra şu örnekleri vermiştir:

Kendi istedi.

Ben kendim traş oluyorum.

Kendisini tanyamıyorduk.

Kediye karşı kendilerini korurlar (Banguoğlu 1995: 364). Yine burada da ve aşağıda vereceğimiz örneklerde de aynı durum söz konusudur. *Kendisini tanı-*

yamıyorduk örnek cümlesinde kendisini zamiri *biz* öznesini temsil etmiyor ki yapılan iş yapana yönelsin.

Banguoğlu aynı konunun devamında da şunları ifade etmiştir: *Bu zamirler kim hâlindeyken doğrudan doğruya cümlenin kimsesini temsil ederler ve onu pekiştirmiş olurlar:*

Bavulunu kendin taşıyacaksın. Leylâ yatağını kendisi yapar. Cevadı kendim karşılayacağım. Köşkte kendimiz oturacağız. gibi. Bu kullanışta zamir bizzat anlamındadır. Kim hâlinde bir ad takımında katılan oldukları zaman da pekiştirme işleyişindedirler (Banguoğlu 1995: 365).

Türlü çekim hâllerindeyken bu zamirler cümlenin kimseden başka bir unsuru olarak kimse olanı temsil ederler ve böylece bu işleyiş kimseye döner:

Hırsız kendini pencereden atmış.

Nihat kendine iyi bakar.

Biz suçu kendimizde bulduk.

İnsan kendisinin doktorudur gibi (Banguoğlu 1995: 365-366).

Deny *Türk Dili Gramerinde kendi zamiri hakkında Şahıs zamirinin tekitlisi, Türkçede (ilk hecesi vurgulu olan) kendi kelimesine mülkiyet eklerinin ilavesiyle yapılır: kendim, kendiñ, kendisi, kendimiz, kendiñiz, kendileri. Bütün bu ifadeler muttarit olarak insıraf ederler. Müfret gâipte kendisi yerine ekseriye kendi denilir. Böylece kullanılan kendi kelimesi kendilerinde gâip mülkiyet eki bulunan kelimeler gibi (bütün haletlerinde n konsonunun da katılmasıyla) insıraf eder: kendi-n-iñ, kendi-n-i, kendi-n-e, kendi-n-den, kendi-n-de bilgilerini vermiştir (Deny 1945: 200-202).*

Deny konu hakkında son olarak da *kendi kelimesi sık sık sıfat olarak da kullanılır; o zaman kendisinde mülkiyet eki bulunan bir isimden evvel gelir ve bunun gösterdiği manayı takviye (tekit) eder demiş ve şu örnekleri vermiştir: kendi evim, kendi eli ile (Deny 1945: 202-203).*

Dönüşlülük zamiri ile ilgili olarak Kornfilt *Turkish* isimli çalışmasında söz konusu zamiri *Değişmeyen Dönüşlülük Zamiri* ve *Değişken Dönüşlülük Zamiri* başlıkları altında ele almış ve birinci başlıkta şu kısa bilgiyi vermiştir: *Değişmeyen unsur olarak kendi sıfat yapıcı olarak kullanılır: kendi telefon-um, kendi telefon-u (Kornfilt 1997: 138-139).*

Kornfilt, *Değişken Dönüşlülük Zamiri* için de *Kendi zamiri iyelik eklerini alarak vurgulandığında da dönüşlülük zamirini oluşturur demiş ve ardından kendi-m, kendi-n, kendi, kendi-miz, kendi-niz, kendi-leri zamirlerini sıralamıştır. (Kornfilt 1997: 139). Kornfilt, kendi zamirinin üçüncü teklik şahıs için kullanımına dikkat edil-*

mesi gerektiğini de ifade etmiştir: *Aslında dönüşlülük zamirinin kendi-si şekli de var. Her ne kadar bazı konuşmacılar bu şekli kullansa da bu kullanım kısıtlıdır* (Kornfilt 1997: 139).

Kornfilt, çalışmasının *Dönüşlülük Zamiri* başlığı altında ise *yapılan işin yapana yöneldiğini* (Kornfilt 1997: 130) belirtmiştir.

Lewis, *Turkish Grammar* isimli eserinde dönüşlülük zamiri hakkında *Kendi, bir sıfat olarak kendi odam, kendi kızı, kendi memleketiniz şeklinde kullanılabilir. Kendi, iyelik ekleriyle dönüşlülük ya da etkili / pekiştirmeli zamir olarak kullanılır: kendi-m, kendi-n, kendi veya kendi-si, kendi-miz, kendi-niz, kendileri. Üçüncü şahıslarda kendi, kendi-si-nden daha geniş bir kullanıma sahiptir. Her iki şekilde de zamir bir ek alırken araya zamir "n"si girer.*

kendi	kendisi
kendini	kendisini
kendinin	kendisinin
kendine	kendisine
kendinde	kendisinde
kendinden	kendisinden

bilgi ve örneklerini vermiştir (Lewis 1967: 70).

Lewis konunun devamında da şunları söylemiştir: *Kendi zamiri çoğunlukla tekrarlanarak kullanılır. Birincisi daima eksiz ikincisi ise ekli kullanılır: Kendi kendimi müdafaa ettim, işi kendi kendime yapamadım, kendi kendimizden korkmayalım* (Lewis 1967: 70-71).

Koç, *Yeni Dilbilgisi* isimli çalışmasında *Dönüştü Adıl* olarak isimlendirdiği bu zamir hakkında şunları ifade etmektedir: *Kendi sözcüğü de kişi adılıdır. Kişi kavramını pekiştirerek belirtir. Bu nedenle, bu adula dönüştü adıl denir.*

*Bu kendi kitabın mı?
Ben sana kendi kalemimi vereceğim.
Git, kendi gözünle gör.
Sen kendini ne zannediyorsun?
Kendini beğenmiş.
Kendine fazla güveniyor.
Bunu, onun kendisinden duydum* (Koç 1990: 120).

Gencan, *Dilbilgisi* ismini taşıyan eserinde *kendi* zamiriyle ilgili olarak *"Kendi"* sözcüğü şu tümcelerde pekiştirme görevindedir; özneyi pekiştirmektedir:

*Ben kendim söyledim.
Siz kendiniz almadınız mı?*

O, kendisi götürecektir.

Bu senin kendi işindir.

Bais-şekva bize hüzn-i umumidir Kemal;

Kendi derdi gönlümün billah gelmez yadına. Açıklama ve örneklerinden sonra, *Bu öbeklere PEKİŞTİRMELİ ÖZNE* denir (Gencan 1979: 259-260) ifadesini kullanmıştır.³ Banguoğlu'nun, Lewis'in, Koç'un, Kornfilt'in, Deny'nin ve Gencan'ın verdiği örneklerde de açıkça görülmektedir ki bu zamir geçtiği cümlelerde herhangi bir öge olarak kullanılabilirdiği gibi bir tamlamanın unsuru olarak da kullanılabilir. Yani söz konusu zamirler cümlelerde özneyi pekiştirmek için değil, başka işlevleri yerine getirmek için kullanılmışlardır.

Sonuç

Yaptığımız incelemeler bizi bazı sonuçlara götürdü. Bunları da aşağıda dikkatlere sunuyoruz:

1. Pekleştirilmiş / pekiştirmeli özne her araştırmacı tarafından kabul edilen bir özne türü değildir.
2. Araştırmacıların bu özne türünü ele alma biçimlerinde ve örneklendirmelerinde farklılıklar vardır.
3. *Kendi* zamirinin geçtiği cümle incelenirken öncelikli olarak cümlenin isim cümlesi mi, fiil cümlesi mi olduğuna dikkat edilmelidir. Çünkü bu zamir genellikle isim cümlelerinde pekiştirici, fiil cümlelerinde ise zarf işlevinde kullanılmaktadır.
4. Dönüşlülük zamiri de diğer zamirler gibi cümlelerde herhangi bir öge olarak görev yapabilir ve kelime gruplarının yapısına tamlayan / tamlanan unsur yahut da ana unsur / yardımcı unsur olarak katılabilir.
5. Bir cümlede dönüşlülük zamirinin olması yapılan işin yapana yönelmesi sonucunu doğurmaz.

³ Çalışmalarında *dönüşlülük zamiri* hakkında detaylı bilgi bulunmayan ve yukarıda değindiğimiz araştırmacıların verdikleri bilgilerden değişik bilgiler vermeyen araştırmacılar da vardır. Bunlardan bazılarını burada veriyoruz: M. Kaya Bilgegil (1963), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası, s.209-210; Ahmet Cevat Emre (1945), *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, s.34-35; Muharrem Ergin (1989), *Türk Dil Bilgisi*, 18.bs., İstanbul: Bayrak Yay., s.258-259; Robert Underhill (1980), *Turkish Grammar*, London, s.355-357

6. Dönüşlülük zamiri diğer pekiştiricilerden farklıdır. Bu yüzden de *bu zamir geçtiği her cümlede pekiştirici olarak kullanılır* gibi bir sonuç çıkartılamaz.

7. Dönüşlülük zamirlerinin fiil cümlelerinde, özellikle konuşma dilinde, zarf görevinde kullanıldıklarını tanıklaması açısından vurgunun rolü de dikkate alınmalıdır.

8. Dönüşlülük zamirlerinin geçtiği fiil cümleleri tahlil edilirken söz konusu cümlelerin derin yapılarını da hesaba katmak, bu zamirlerin cümlelerde zarf olarak kullanıldığının anlaşılması açısından bir kolaylık sağlayacaktır.

9. Dönüşlü çatılı fiillerle kurulan cümlelerde de dönüşlülük zamiri

Öznenin pekiştiricisi olarak değil, cümlenin zarfı olarak görev yapar. Şöyle ki; *Ben kendim yıkandım, Sen kendin mi hazırlandın?* Cümlelerindeki dönüşlülük zamirleri cümlenin öznesini pekiştirmek için değil; yüklemın nasıl, ne şekilde gerçekleştiğini göstermek / öğrenmek için kullanılmışlar ve söz konusu cümlelerde de özne olarak değil; zarf olarak görev yapmışlardır.©

KAYNAKLAR

- BAYDAR, Turgut (2008). “-DAn Ekli Özne Üzerine”, *Türk Dili*, S. 679, Ankara: TDK Yay., 19-25
- BAYDAR, Turgut (2012). “Özne Türleri Üzerine” *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri CD’si, 20-25 Ekim*, Ankara: TDK Yay., 713-728
- DELİCE, H. İbrahim (2003). *Türkçe Sözdizimi*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2. bs., 139
- DENY, Jean (1941). *Türk Dili Grameri*, (Tercüme: Ali Ulvi Elöve), İstanbul: Maarif Matbaası, 200-203
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1976). *Tümcebilgisi*, Ankara: TDK Yay., 44-45
- ERASLAN, Kemal (1999). *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: TDK Yay., 390
- GENCAN, Tahir Nejat (1979). *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yay., 4. bs., 259-260
- HATİBOĞLU, Vecihe (1972). *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: TDK Yay., 118
- İLKER, Ayşe (1995). *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993)*, Ankara: TDK Yay., 50-51
- KARAAĞAÇ, Günay (2011). *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit Yay., 3.bs., 189-92
- KARAHAN, Leylâ (1999). *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: TDK Yay., 388
- KARAHAN, Leylâ (2004). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yay., 7.bs., 18-24
- KOÇ, Nurettin (1990). *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 120;375
- KORKMAZ, Zeynep (2003a). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay., 2. bs., 72;174
- KORKMAZ, Zeynep (2003b). *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yay., 414-419
- KORNFİLT, Jaklin (1997). *Turkish*, London, 138-158
- LEWİS, Geoffry L. (1967). *Turkish Grammar*, Oxford, 70-71
- TARİKTAROĞLU, Abdurrahman (1996). “Türkçede Özne Sorunu”, *Türk Dili*, S. 536, Ankara: TDK Yay., 192-195
- TURAN, Zikri (1999). “Öznenin Cümledeki Kimlik Problemi”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S. 13, 73-87
- TÜRKÇE SÖZLÜK (2005). Ankara: TDK Yay., 10. bs., 290
- ÜSTÜNOVA, Kerime (2002). “Türkçenin Asıl Unsurları: Özne ile Yüklem”, *Dil Yazı-ları*, Ankara: Akçağ Yay., 103-110
- ZÜLFİKAR, Hamza (1995). “Özne Türleri ve Bunların Adlandırılışı”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993)*, Ankara: TDK Yay., 43-48